ISSN 2181 – 8193

BUXORO DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI

FAN VA TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTI

DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGI

2
2026

Tahririyat hay'ati raisi:
SIDDIQOVA S.G'. –
Buxoro davlat texnika universiteti rektori
Muovini:
NIZAMOV A.B. –
BuxDTU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Tahrir hay'ati:
MUQIMOV K.M. – O'zR FA akademigi (O'zMU)
JALILOV A.T. – O'zR FA akademigi (Toshkent kimyo-texnologiya ITI)
NEGMATOV S.N. – O'zR FA akademigi ("Fan va taraqqiyot" DUK)
BAHODIROV G'.A. – t.f.d., professor, O'zR FA bosh ilmiy kotibi
XAMIDOV O.X. – iqtisod fanlari doktori, professor (BuxDU)
JALILOV T.K. – iqtisod fanlari doktori (DSc), professor (TKTI)
PARDAYEVA M.D. – BuxDTU yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektori, falsafa fanlari doktori (DSc)
XOJIYEV A.X. – o'quv ishlari bo'yicha prorektor, texnika f.f.d. (PhD)
SAIDOV S.B. – Buxoro DTU moliya va iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
QURBONOV J.M. – texnika fanlari doktori, professor (Samarqand ISI)
ADIZOV B.Z. – texnika fanlari doktori (DSc), pprofessor, O'zRFA UNKI
ASTANOV S.X. – fizika-matematika fanlari doktori, professor
RAXMONOV X.Q. – texnika fanlari doktori, professor
VOXIDOV M.M. – texnika fanlari doktori, professor
JO'RAYEV X.F. – texnika fanlari doktori, professor
SADULLAYEV N.N. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAJIDOV Q.X. – texnika fanlari doktori, professor
FOZILOV S.F. – texnika fanlari doktori, professor
ISABAYEV I.B. – texnika fanlari doktori, professor
ABDURAHMONOV O.R. – texnika fanlari doktori, professor
GAFUROV K.X. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
XAYDAROV A.A. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
JO'RAYEV F.O'. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MURADOVA F.R. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
JUMAYEV M.R. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
YUNUSOVA G.S. – falsafa fanlari doktori (DSc), professor
BOBOYEV A.Ch. – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
TO'XTAYEVA Z.Sh. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV M.J – texnika fanlari doktori (DSc), professor
HAYITOV R.R. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
BOZOROV G'.R. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
BOLTAYEV Z.I. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
OLTIYEV A.T. – texnika fanlari doktori, (DSc)
JALILOV R.B. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV M.I. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAJIDOVA N.Q. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
AXMEDOV V.N. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
MAXMUDOV R.A. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
PULATOVA M.I. – fizika-matematika fanlari nomzodi, professor
RAHMATOV Sh.A. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD**)**
OCHILOV A.R. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
O'RINOV U.A. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
PO'LATOVA S.U. – texnika fanlari doktori (DSc), professor
SAMIYEVA Sh.X. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
TESHAYEV M.X. – fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
XAITOV V.U. – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
XOJIYEV Sh.M. –texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
XAYITOV Sh.N. – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
ZOIROV E.X. – falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent
NARZIYEV M.S. – texnika fanlari doktori (DSc), dotsent
NAMAZOVA N.J. – iqtisodiyot fanlari b.f.d. (PhD**),** dotsent

Bosh muharrir: **DO'STOV H.B. –** kimyo fanlari doktori, professor

Muharrirlar: **Artikova M.M., Istamova G.X.**
Musahhih: **Barakayeva D.F.**

FAN VA TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTI
ILMIY-TEXNIKAVIY JURNAL

DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyati boshqarmasida 2014 yil 22-sentyabrda № 05-066-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan

Muassis:
Buxoro davlat texnika universiteti

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2017 yil 29-martdagi №239/5-sonli qarori bilan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan. 2019 yilda O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining qarorlari bilan qayta ro'yxatdan o'tkazilgan.

Tahririyat manzili:
200117, Buxoro shahri, Q. Murtazoyev ko'chasi, 15-uy, Buxoro davlat texnika universiteti
Tel: 0(365) 223-92-40
Faks: 0(365) 223-78-84
E-mail: fantt_jurnal@umail.uz

Jurnalning to'liq elektron varianti bilan http://journal.bstu.uz sayti orqali tanishish mumkin.

Ushbu jurnalda chop etilgan materiallar tahririyatning yozma ruxsatisiz to'liq yoki qisman chop etilishi mumkin emas. Tahririyatning fikri mualliflar fikri bilan har doim ham mos tushmasligi mumkin. Jurnalda yoritilgan materiallarning haqqoniyligi uchun maqolalarning mualliflari va reklama beruvchilar mas'uldirlar.

M U N D A R I J A – CONTENT

TEXNIKA, TEXNOLOGIYA VA JIHOZLAR

Kayumov U.E., Pardayeva Sh.S., Istamov M.F. Konchilik sanoatida qo‘llaniladigan markazdan qochma nasoslarning ekspluatatsiyasining xususiyatlari …….	**5**
Majitov J.A., Narzulleyev M.N. Yakka iste’molchilarga mo‘ljallangan biogaz qurilmasining tajriba tadqiqotlari……	**12**
Fattoyev F.F., Hamidov A.X. o‘zbekiston respublikasida standartlashtirish bo‘yicha texnik qo‘mitalarning faoliyatini baholashda xalqaro tajribalarning o‘rni va ahamiyati……...	**22**
Taslimov A.D., Raximov F.M., Norqulov A.O. Navoiy shahar transformator podstansiyalarida faza balanslashni joriy etish bo‘yicha ustuvorlashtirish modeli.....	**32**
Mavlonova I.R. Pilla losi va sannohidan momiq olish hamda qayta ishlash istiqbollari……...	**38**
Narziev M.S., Axmedov V.N., Mavlonova I.R., Qodirov M.M. Pilla losini qo‘shimchalardan va seritsindan tozalashda tabiiy komponentlarni qo‘llash texnologiyasi……	**44**
Мусурмонов И.М., Рахматова С.Ф., Жумаев А.А., Жумаева Н.К. Результаты исследования структурного состояния износостойких белых чугунов……...	**48**
Yusubaliyev A., Sharipov Sh.N. Beda urug‘ligini elektr maydonida ekishga tayyorlashning ayrim tadqiqot natijalari	**54**

KIMYO VA KIMYOVIY TEXNOLOGIYALAR

Шарипбаев С.С. Влияние морфологии фотоанодов DSSC на характеристики фотоэлектрических преобразователей……	**58**
Berdiyev D.M., Liang Zhenglong., Ibroximova M.M. Nikel asosli olovbardosh qotishmani qayta eritishda xossalarga ta’siri……	**63**
Hamroyev O.O., Sattorov M.O., Ochilov A.A. Kimyoviy ishlov berish orqali olingan quduq mahsulotiga deemulgatorning xlorid kislota ishtirokida ta’sirining samaradorligini tadqiq etish..	**68**
Maxmudov M.J., Ne’matov X.I., Shoymardonov O‘.B. Gazlarni absobrsion quritishda qo‘llaniluvchi glikollarning asosiy xossalari tavsifi va jarayonning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar tahlili……...	**77**
Xo‘jaqulov A.F., Rasulov U.A., Raximov Z.Z. Navbaxor koni bentonitini sulfat kislota bilan faollanishi……	**81**
Жумаева А.А., Амонов М.Р. Базальт асосида олинган ПВХ композицияларнинг термик барқарорлигини ўрганиш……..	**87**
Фозилов С.Ф., Махмудов М.Ж., Муртазаев Ф.И. Маҳаллий паст октанли автомобил бензинининг физик-кимёвий хоссалари ва унинг бензол сақлаган фракциясини аниқлаш..	**92**
Sharipov N.Z., Fazlitdinov J.R. Ko‘mir yoqilg‘isi yonadigan tizimlardan chiqayotgan zararli tutun gazlarini tozalash texnologiyasi……	**99**
Саатов С.К., Шарипов К.К. Полевые исследования по оценке скорости износа стенки трубопровода в процессе эксплуататsiи……...	**104**
Джураева Г.Х., Тошқобилов Ж.Ш., Абдурахимов И.Э. Синтез моноциклических ароматических углеводородов……	**110**
Toshpulatov D.T., Abdumuminova O.B., Xushvaqtov I.G‘., Pardaboyeva M.T., Toshtemirov A.Sh., Tashpulatov X.Sh. $[Co(tmphen)_3](PF_6)_2$ gomoleptik kompleksning tuzilishini o‘rganish……	**114**
Bokiyeva Sh.K. Konlardagi qatlam suvlarini tozolashda adsorbentlar olish texnologiyasi.....	**118**

MASHINASOZLIK VA ENERGETIKA

Murodov K.J. Yo‘lning sun’iy notekislik qismiga birlashtirilgan mexanik-quyoshli gibrid qurilma yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish…….	**123**
Бафоев Д.Х. Повышение эффективности упрочнения деталей из титановых сплавов……	**127**
Boixanov Z.U. Asinxron motorlarning elektromagnit holatini aniqlash va monitoring qilish usullari…….	**135**
Juraqulov A.X. O‘zbeksiton iqlim sharoitlari uchun fokuslovchi quyosh kollektorlarini ishlab chiqish…….	**139**
Makhmudov M.I., Kushshayeva M.R., Nurov S.S., Timirov H.N., Sayfiyev H.O. The effect of dust accumulation on the efficiency of solar panels and methods for its detection……	**146**
A’zamov S.S. On-Grid quyosh foftoelektrik sistemasi energiya samarador ko‘rsatkichlarini tadqiqi……..	**150**
Nizomov J.A. Asinxron motorning MATLAB immitasion modeli orqaliy turli xil ish rejimlarini kuzatish…… …….	**155**
Bafoyev D.X. Materiallar sirtida ko‘p elementli qoplamalar hosil qilish……...	**160**
Nizamov. J.A. Sun’iy neyron tarmog‘i yordamida asinxron motorlarning nosozliklarni monitoring qilish va diagnostika qilish……...	**166**
Xaydarov X.M. Quyosh panellaridan ta’minlangan elektr tarmoqlaridan ta’minlanadigan nasos qurilmalari ish rejimlari va energiya iste’mol dinamikasini yil davomida mavsumiy o‘zgarishi...	**172**
Murodov K.J. Vertikal suyuqlik oqimlari asosida binolarda energiya ishlab chiqarishning yangi yondashuvi…….	**177**
Тоиров З., Сайфиддинов Қ.Э. Анализ ветрового энергетического потенциала в бухарской области республики узбекистан с использованием распределения Вейбулла….	**181**
Sharipov J.O., Begmurodov A.F. Detallarni korroziya bardoshliligini oshirish uchun zamonaviy yechim va uni qo‘llash jarayoni……	**188**
Mirzamaxmudov U.A., Sharibayev N.Yu., Murodov R.S. Ipak qurti urug‘chiligida kapalak chiqarishni sinxronlashtiruvchi LED fotoperiod moslamasining elektrotexnik asoslari……	**192**

INFORMATIKA VA AXBOROT – KOMMUNIKATSION TIZIMLAR

Rakhmonov I.U., Niyozov N.N., Nematov L.A. Investigation of insulation degradation mechanisms in centralized inverters and development of efficient data exchange methods in wireless sensor networks…….	**197**
Xamroyev X.X., Bibutov N.S., Xabibov F.Yu. “Materiallar qarshiligi” kursida masalalarni kompyuterli modellashtirish……	**202**
Rakhmonov I.U., Kurbonov N.N., Nematov L.A. Parameter optimization of medium- and short-term forecasting systems of lightning activity……...	**208**
Sharifbaev A.N. Improving retrieval-augmented generation pipelines through knowledge graph integration……..	**213**

OZIQ-OVQAT SANOATI TEXNOLOGIYALARI

Axmedova M.B. Ikkilamchi mahalliy xomashyolardan xamirturush tayyorlash usullari……..	**220**
Ravshanov S.S., Shaxriddinov F.F., Suyunova L.A., Karimov D.T. Kompozit nonlarning oziqaviy tarkibi, xamir reologiyasi va sensor xususiyatlari…….	**224**
Ибрагимов А.К., Махмудов Р.А. Анализ химического состава и функционально-технологических свойств ингредиентов сырья для приготовления майонеза……	**229**

Kuliyev N.Sh. Ko‘pik va emulsion strukturalarning shakllanishida meva va sabzavot sharbati komponentlarining ishtiroki……	**236**
Kurbanov M.T., Axmedova M.B. Soya siqilmasidan parrandalar uchun ekologik toza omuxta yem tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish……..	**245**
Хужакулов У.К., Мажидова Н.К., Мажидов К.Х. Исследование влияния воздействия электромагнитного поля на сохранность и показатели качества местных сортов томатов...	**249**
Yoqubov M.E., Khaitov R.A. Environmentally efficient helioconvective technology for dehulling pumpkin seeds……	**260**
Mahmudov M.S., Mamajanov G‘.O., Toshmatov Y.R. *Phragmites communis trin* o‘simligidan ishqorli va kislotali usulda olingan sellyuloza namunalarining termik analizi ….....	**266**
Турсунова Н.Н. Общая характеристика сои и основные направления использования соевых продуктов……..	**270**

TO‘QIMACHILIK VA YENGIL SANOAT TEXNOLOGIYALARI

Amonov A.R, Muxammedjanov M.M. Tikuv mashinasi qayishqoq tayanchlari bo‘lgan bosh valning kritik tebranishlari tahlili……	**278**
Behbudov Sh.H., Samadova M.O. Ip va matoga ignaning ta’sirini vertikal tebranishdagi chastotasining tahlili……	**282**
To‘raqulova B.B., Temirova G.I., Toshpo‘latova G.R. An’anaviy naqsh va bezaklarni modernizatsiya qilishning usullari……...	**285**
Нигматова Ф.У., Эргашева Н.Дж., Кодирова Д.Х., Шомансурова М.Ш., Музаффарова Ф. Ретроспективные исследования современного дизайна меховой одежды за период 1980-2025 гг …….	**292**
Jumaniyazov K., Salimov Sh.H., Nazarov R.A. Pnevmomexanik yigirish mashinasida sifatli ip ishlab chiqarish tasnifi ……	**299**
Bebutova N.N., Qiyomova S.I. Sanoat tarmoqlarida ekspluatatsiya talablarini hisobga olgan holda maxsus kiyimni takomillashtirish bo’yicha tavsiyalar……...	**303**
Мухаммедова М.О. Научные основы выбора материалов для ортопедической обуви и внутренних стелек при повреждениях голеностопного сустава……..	**310**
Nazirov R.R., Abdurahmonov O.SH., Qurbonov A.B. 5LP rusumli linterga tajriba arra oraliq qistirmalarini tayyorlash va tajribalarning metodik uslublari	**313**
Мухаммедова М.О., Ахмедов Ж.Ж. Распределение биомеханических нагрузок в конструкции ортопедической обуви и их влияние на конструктивные элементы……	**317**
Турдиев Б.Э., Росулов Р.Х., Очилов М.М., Эрдонов А.М., Пардаев Б.Ч. Чигит элеватори учун лентали конвейерини ишлаб чиқаришдаги тажриба-синов натижалари…..	**322**
Узакова Л.П., Авезова А.А. Выбор материала для подкладки женской модельной обуви: требования, свойства, современные решения……	**326**
Mardonov S.E., Muxtorova Z.N. Qatlamlarni biriktirish usulining ikki qatlamli to‘qimalarning fizik-mexanik xossalariga ta’sirini aniqlash……...	**331**
Rayimberdiyeva D.X., Nabidjanova N.N. Tikuv sexlarida texnologik jarayonlarni loyihalashni takomillashtirish……..	**335**
Sharifbayev R.N., Obidov A.A. Pilla navlarini ajratuvchi adaptiv mexatronik tizim yaratish….	**340**
Ержанова Д.Ж., Мардонов С.Э. Инноватsionные подходы к проектированию трикотажных полотен с заданными эластическими свойствами для одежды сегмента 0–3 года ……	**347**
Ботиров А., Рахимов А., Шарибаев Н. Использование ультразвуковой технологии для совершенствования процессов размотки коконов в шелковом производстве……	**351**
Dehqonov G‘., Sharibayev N.Yu., Murodov R.S. Ipak qurtini parvarishlash texnologiyasi va qurtxonalarda mikroiqlim sharoitlarini ta’minlash masalalari……	**357**

Ubaydova V.E., Abbosova M.O. Homilador ayollar uchun transformatsiyalanuvchi kiyim konstruksiyasini ishlab chiqish va uning funksional samaradorligini baholash……..	**361**
Rosulov R.X. Qoziqli barabanlarda qayishqoq elementlarni qo‘llashni nazariy tadqiq qilish…...	**370**
Совутов М.Э., Мусаев Н.М., Ахмедов К.И., Мукимов М.М. Трикотаж тўқималари тузилиши ва қалинлиги ўзгаришини иссиқлик сақлашда вақтга боғлиқлик ҳолатини назарий тадқиқи…….	**373**
Qodirova S.X., Abdullayeva G.Sh. Milliy naqshlarning arxitekturada qo‘llanilishi va ularning qiyosiy tahlili……	**379**
Sayidova M.X. Harakat energiyasidan quvvatlanuvchi aqlli isituvchi kombinezon..	**384**
Do‘stova F.X. Turli navlardagi paxtalarni tozalashdagi mavjud texnologiyalar tahlili……..	**387**
ANIQ VA IJTIMOIY-IQTISODIY FANLAR	
Fayazova D.S. Autizm bo‘lgan talabalarning til o‘rganishdagi xususiyatlari……	**392**
Sharipova Sh.N. Oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida texnik tafakkurni rivojlantirish usullari……	**395**
Isxakov M.M. Axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishda yangi innovatsiyalarni joriy qilish….	**399**
Sidiqova N.N. Ingliz va o‘zbek tillarida milliy koloritni ifodalovchi frazeologik birliklarning lingvistik xususiyatlari…….	**404**
Саидова А.С. Таълим трансформатсияси жараёнида бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси…….	**408**
Hikmatov N.I. Innovatsion qurilish materiallari……...	**412**
Мухаммадов С.К., Илясов А.Т., Пахратдинов. А.А. Бухоро шаҳридаги “Абдуллахон” мадрасаси биносининг техник холатини кучлантириш бўйича таҳлил ва тавсиялар……	**416**
Tursunova N.N. Kasb-hunar ta’limi tizimida “Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi” fanini o‘qitishda zamonaviy ta’lim metodlarini qo‘llash…….	**420**
Samadova R.A., Gafurova N.T., Xikmatov N.I. O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida xotin - qizlarga oid insonparvarlik qarorlarining ahamiyati……	**426**
Ортикова Г.Ш., Нурмухаммедова Б.И. Оценка состояния финансирования международной торговли в республике Узбекистан……	**430**
Баракатова Д.А. Рус адабиётида танқидий реализм асосчиси……	**434**
Мустақимова Қ.С. “Шоирлар одам атоси” ҳақида……..	**437**
Раупова М.Х. Динамические задачи в формулировке квадратичной неограниченной бинарной оптимизатsiи (QUBO) и их квантовые решения……	**441**
EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI	
Xolova Sh.A. Ecological efficiency of introducing “green technologies” into industry……	**447**
Axmedova M.B. Maishiy qattiq chiqindilar asosidagi xomashyolardan ekologik toza va iqtisodiy samaradorligi yuqori mahsulotlar ishlab chiqarish……...	**451**
Q U T L O V	
Фозилов Садриддин Файзуллаевич – 60 ёшда. Етук олим ва жонкуяр устоз……...	**456**

муҳим аҳамият касб этган. Бу ҳолат жаҳон адабиёти дурдоналарининг ўзбек маданий ҳаётига самарали интеграциясини яққол намоён этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Н.В.Гоголь. Ревизор. 5 пардали комедия. Кибриё ва Абдулла Қаҳҳор таржимаси. “Ўқитувчи” нашриёти. Тошкент, 1974. –103 б.
2. Николай Васильевич Гоголь. Тентакнинг ёзмалари. Қисса. Рус тилидан Ф.Файзиев тарж.. Жаҳон адабиёти. Адабий-бадиий, ижтимоий-публицистик журнал. 2014, № 11. 4-20-б.
3. Ержан Ўрмонбоев. Тарас Бульба – рус адабиётидаги америкалик илк жосус ёхуд эл бошига қай қисмат тушиши мумкинлиги ҳақида қисса. Рус тилидан Рустам Ибрагимов таржимаси. https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/zuhriddin-isomiddinov-taras-bulba-oshkor-va-pinhon-qiyofa.html
4. Зуҳриддин Исомиддинов. Тарас Бульба: ошкор ва пинҳон қиёфа. http://www.adabiyot.islamonline.uz/kitoblar/har-xil-maqolalar/1256-maqola.pdf
5. Гоголь и Достоевский. Вся жизнь – творчество. 2021. https://xn--26-6kcpfg2aeiub.xn--p1ai/novosti/1635-gogol-i-dostoevskij-vsja-zhizn

Баракатова Дилором Аминовна – Бухоро давлат техника университети Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси доценти. Телефон: 90-710-04-80.

“ШОИРЛАР ОДАМ АТОСИ” ҲАҚИДА

Мустақимова Қ.С.
Бухоро давлат техника университети.

Аннотация. *Мақолада жаҳон маданияти тарихида муҳим ўринга эга, форс-тожик шеърияти асосчиси Абу Абдуллоҳ Рўдакий ҳаёти ва ижоди ҳамда ижодкор яшаган давр ҳақида маълумот берилган. Шоирнинг бой маънавий мероси, асарлари таркиби ва кўлами, шеъриятининг мавзу ва ғояси, уларнинг жаҳон ҳамда ўзбек адабиётидаги ўрни таҳлил қилинган. Ибратли шеърий парчалар келтирилиб, улар шарҳланган. Рудакийнинг фикрича, инсоннинг тўла бахтга эга бўлиши учун тўрт нарса керак: соғлик, яхши одоб, яхши ном ва ақл. Шоир инсонларни воқеаларнинг ички моҳиятидан унинг ташқи томонини ажрата билишга чақиради. Рудакий асарлари яхшилик, сахийлик ва улуғворликни тарғиб қилади.*

Калит сўзлар*: форс-тожик адабиёти, мусиқа илми, ижтимоий ва сиёсий ҳолат, маданий марказ, сомонийлар саройи, адабий мерос, қасида, рубоий, ғазал, достон, инсонийлик ғоялари*

POETS ON ADAM (THE PROGENITOR OF HUMANKIND)

Mustaqimova K.S.
Bukhara state technical university.

Abstract. *The article provides information about the life and work of Abu Abdullah Rudaki, the founder of Persian-Tajik poetry, who holds an important place in the history of world culture, as well as about the period in which the poet lived. The rich spiritual heritage of the poet, the composition and scope of his works, the themes and ideas of his poetry, and their role in world and Uzbek literature are analyzed. Instructive poetic excerpts are presented and interpreted. According to Rudaki, four things are necessary for a person to achieve complete happiness: health, good manners, a good reputation, and intellect. The poet calls on people to distinguish the inner essence of events from their outward appearance. Rudaki’s works promote kindness, generosity, and nobility.*

Keywords: *persian-tajik literature, musicology, socio-political situation, cultural center, Samanid court, literary heritage, qasida, rubai, ghazal, dastan, humanistic ideas.*

Ўз даврида замондошлари томонидан “Одам уш-шуаро – шоирлар Одам Атоси” деб улуғланган, форс-тожик адабиётининг асосчиларидан бўлмиш Абу Абдуллоҳ Рўдакий (858-941) яратган маънавий мерос жаҳон маданияти тараққиётида катта аҳамият касб этади. Шоир ҳозирги Тожикистон Республикаси Панжакент тумани Панжрудак қишлоғида деҳқон оиласида туғилган. Бу даврда Мовароуннаҳр Эрон, Ҳиндистон, Хитой ва Миср билан савдо ва маданий алоқаларни яхши йўлга қўйган эди. X асрда Бухоро, Самарқанд, Урганч, Марв,

Нишопур, Балх, Зарафшон водийсининг юқори қисми ҳунармандчилик, савдо ва маданий марказларга айланган эди. Айниқса, Бухоро шаҳри IX – X асрлардаёқ Шарқнинг энг йирик маданий марказларидан бири бўлган.

Рудакий алоҳида қобилият соҳиби бўлиб, дастлабки маълумотни ўз қишлоғида олган, ҳали кичиклигидаёқ Қуръонни ёд олди, болалигидан шеъриятга ихлос қўйди, халқ шеърияти, қўшиқларини севиб куйлаб юради. Ўз замонасининг машҳур чолғучиси Абул Аббос Бахтиёр қўлида мусиқадан таълим олди, бир нечта мусиқа асбоблари: барбат, руд, уд, чанг, қонун асбобларини чалишда шуҳрат қозонади, мусиқаларга ўзи шеърлар ёзади. Тез орада адабиёт ва санъат соҳасида ҳам донг чиқаришга муваффақ бўлди, шеърларига Рудакий тахаллусини қўллай бошлайди.

Юқорида келтирганимиздек, араблар истилосига барҳам берилиб, марказлашган давлат барпо этилгач, Хуросону Мовароуннаҳрда илм-фан, маданият, адабий ҳаёт, ҳунармандчилик, савдо-сотиқ гуркираб ривожланади. Айниқса, давлатнинг қудрати Амир Наср Сомоний (914 - 943) даврида янада ошади. У шаҳару қишлоқлардан, узоқ-яқиндан аҳли ҳунар, илм-адаб аҳлини марказ Бухорога тўплайди, уларнинг фаолиятига шароит туғдириб беради, ҳомийлик қилади. Ёш истеъдод – Рудакийнинг овозасини эшитган Наср ибн Аҳмад уни Бухорога – сомонийлар саройига даъват қилади. Наср II ибн Аҳмад Сомоний Рудакийни ўз саройига таклиф этгандан сўнг, унинг ҳаётининг кўп қисми Бухорода ўтди. Натижада шеърият ва мусиқада шуҳрати ошган Рудакий ҳам бутунлай ижодга шўнғиб кетади: қасидалар, ғазаллар, рубоий, қитъа, достонлар яратади. Унинг обрўси ортиб, бойлиги ҳам ошиб боради. Рудакийнинг шоирлик шуҳрати Бухоро ва умуман Шарққа кенг тарқалди. Рудакий асарларига эътибор берилса, унинг астрономия ва қадимги юнон фалсафасини ҳам яхши тушунганлигини кўриш мумкин. Сомонийлар давлатининг кўзга кўринган давлат арбоби, Наср II ибн Аҳмаднинг яқин дўсти Абуфазл Балъамий Рудакий ҳақида «У фақат машҳур шоир бўлибгина қолмай, балки ўз даврининг етук олими ҳам эди», деб баҳо берган.

Рудакийнинг басирлиги тўғрисида манбаларда турли фикрлар юритилади: бир хиллари шоирнинг онадан кўр туғилганлигини таъкидласалар, бошқалари саройдаги фитналар оқибатида жоҳил ҳукмдор амри билан Рўдакийнинг кўзларига мил тортилади ва кўр қилинади, дейилади. Аммо, шоирнинг табиат манзараларини ҳайратланарли даражада ёрқин тасвирлаганидан келиб чиқиб, кўпчилик унинг туғма кўр бўлганлигига ишонмайди. 1956 йили шоир калла суягини текшириб кўрган антрополог-ҳайкалтарош М. Герасимов кўз косасида қолган излардан шоирнинг кўзи куйдирилиб кўр қилинганлигини аниқлади. Рудакий қариган чоғида қувғинга учраган, ўз қишлоғига қайтиб фақирликда умр кечирган. У 941 йилда оламдан кўз юмди ва ўз ватанида дафн этилди. Бу жой халқнинг зиёратгоҳига айланди.

Адабий-тарихий манбалар шоир меросини 700 мингдан 1 миллион 300 минг мисрагача, деб кўрсатишади. Баъзи олимлар эса ундан юз жилд мерос қолган дейишади. Афсуски, бизга қадар бу муаззам мероснинг жуда оз қисми етиб келган. 1956 йили Рудакийнинг 1100 йиллиги муносабати билан унинг пароканда шеърлари бир ерга жамланганда 1840 мисрани ташкил этган эди. 1957 йили шоир шеърлари моҳир таржимон ва форсий адабиёт билимдони Мунирхон Муинзода таржимасида ўзбек тилида ҳам босилиб чиқади.

Рудакийнинг адабий меросидан бизгача минг байт етиб келган (икки қасида, элликта рубоий, шеърлар, достон ва бошқалар). Аммо XII аср шоири Рашид Самарқандийнинг маълумот беришича, биронта шоир Рудакий сингари кўп асар ёзган эмас. Муҳаммад Авфийнинг хабар беришича, Рудакий юзта тўплам (дафтар) ёзган.

Ас-Сомонийнинг «Китоб ул-ансаб» асарида келтирилишича «Рудакийнинг шеърлар тўплами Ажам (араблар яшамайдиган) мамлакатларда машҳур. Айтишларича, Рудакий биринчи бўлиб форс тилида шеър ёзган шоирлардандир», дейилган. Шунинг учун ҳам Наср II ибн Аҳмад Сомоний унинг вазирлари ва ҳарбий бошлиқлари унга қимматбаҳо совғалар

берар эдилар. Шу туфайли Рудакий катта бойликка эга бўлган. Аммо у бутун диққат-эътиборини шеъриятга ва фанга қаратган.

IX — X асрларда ҳали форсий адабий тил тўла шаклланиб улгурмаган, унда етарли даражада бадиий ижод неъматлари яратилмаганди. Ана шундай бир шароитда Рудакий халқ оғзаки ижоди инжуларига суянган ҳолда форсий адабий тилнинг пойдеворини қурди, форсий тилдаги адабиётга асос солди. Бу соҳада айтарли анъана бўлмаган ерда лирик турнинг барча жанрларида мумтоз асарлар ёзди.

Рудакий шеърият вазифасини кишилар қалбига таъсир этиш, «сангу-сандон юракларни мум каби юмшатиш» деб билди. Унинг асарларида халқчил ғоялар кучли. Қадимги манбаларда Рудакийнинг «Офтоб даврони», «Ароис ан-нафоис» («Нафис куртаклар») достонлари бўлганлиги ҳақида маълумотлар учрайди.

Рудакийнинг касидаларидан «Модари май» («Майнинг онаси»), «Дар васфи Бухоро» («Бухоро васфи») ва «Шикоят аз пири» («Қариликдан шикоят») бизгача етиб келган. Рудакийнинг ижодида X асрнинг ижтимоий ҳаёти ўз аксини топган. Унинг ҳамма асарларида халқнинг орзу-умидлари, ман-фаатлари ифода қилинган. «Калила ва Димна», «Синдбонднома» сингари маснавийларни яратди. «Бўйи жўйи Мўлиён ояд ҳаме» («Мўлиён ариғининг бўйи келмоқдадир)» мисраси билан бошланадиган ғазали унга фавқулодда шуҳрат келтирди. Мазкур Бухоро қасидасига форс-тожик адабиёти классикларидан 120 шоир назира ёзган. Аммо биронтаси асл матн даражасига етолмаган. Рудакий бадиий ижоднинг барча соҳасида биринчи бўлди. Шунинг учун ҳам замондошлари уни «Одам уш-шуаро – шоирлар Одам Атоси» деган ном билан таъриф этадилар. Ҳақиқатан ҳам, Рудакий шеърларини кўздан кечирар эканмиз, уларда ҳақиқий ишқ билан мажозий ишқ, инсоний дўстлик, ватанпарварлик, илм ўрганиш, касб-ҳунар эгаллаш, инсоф ва диёнат, адолат ва адолатли шоҳ, она табиатга меҳр, атроф-муҳитни авайлаб-асраш ғоялари бетакрор нафис образлиликда тасвирланганининг гувоҳи бўламиз. Шоир ғазалларида ошиқ руҳий кечинмаларини қай йўсинда покиза тарзда ифодалашга эришса, маъшуқа чиройини ундан-да гўзал воситаларда тасвирлайди.

Рудакийнинг ахлоққа оид асарларида акд-идрок, хулқ-атвор ва билим асосий ўринда тасвирланган. Мутафаккир билимни ҳамма бойликлардан устун қўяди. Рудакий асарларида илм эгаллашга даъват, инсонни шарафлаш, бу дунёда «бани одамга яхшилик қилиб» яшашга ундов, Оллоҳ томонидан берилган қисқа умрни илм ўрганиб, уни фойдали меҳнатга сарфлашга даъват етакчи мотивлардан ҳисобланади:

Шу оддий кўз билан боқмагил, балки,
Билим кўзи билан боққил жаҳонга.
Жаҳон денгиз эрур яхши ишингдан,
Кема ясаб ўтгил нарги томонга.

Унинг айрим насиҳатлари инсоннинг қандай ҳолатда бахтли бўлиш шароитларини аниқлашга ёрдам беради. Рудакийнинг фикрича, инсоннинг тўла бахтга эга бўлиши учун тўрт нарса керак соғлиқ, яхши одоб, яхши ном ва ақл. У инсонларни воқеаларнинг ички моҳиятидан унинг ташқи томонини ажрата билишга чақиради. У яхшилик, сахийлик ва улуғворликни тарғиб қилади. Рудакийнинг табиат гўзалликларини ифода этган асарлари жуда жозибалидир. Унинг асарларида Ватанга, халққа муҳаббат мавзуларигина ёритилмай, кенг фалсафий фикрлар ҳам баён этилган. Масалан, «Қариликдан шикоят» асарида моддалар бир шаклдан иккинчи шаклга ўтишини ҳамда йўқ бўлиб кетмаслигини тасвирлайди.

Буюк мутафаккир кишилар ўртасидаги дўстлик ва ўзаро ҳамкорлик кишилик жамияти учун муҳим аҳамиятга эга эканлигини бир неча бор таъкидлаб ўтган. Унинг фикрича, ҳақиқий дўстлик учун кишиларни ҳатто турли динда бўлишлари ҳам халақит бера олмайди. Унинг қуйидаги сатрлари кенг халқ орасида машҳурдир:

Жаҳоннинг шодлиги йиғилса бутун,
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун.

Рудакий ҳаётнинг ўзини биринчи устоз деб ҳисоблайди ва ундан таълим олишга ундайди:

Ҳар киши олмаса ҳаётдан таълим,
Унга ўргатолмас ҳеч бир муаллим.

Рудакий асарларида инсон ақлу заковатига ишонч кучли. Асарларининг тили, бадиий ифода воситалари содда ва тушунарли килиб яратилган. У биринчи бўлиб, Х асрдаёқ форс мумтоз адабиётига асос солганлиги учун кўпгина Эрон олимлари, жумладан, профессор Саййид Нафисий форс шеъриятининг ватанини Мовароуннаҳр деб ҳисоблайди.

Табиатни, ватанни васф қилиш, ахлоқий панду насиҳатлар билан асарни янада таъсирчан қилиш кейинги ижодкорларга Рудакий бошлаб берган аньана эди. Жумладан, буюк шоир вафотидан кейин яна 50 йил яшаган машҳур тарихчи Абулфазл Байҳақий (995-1077) унинг ғояларини ўз тарихий асарларида давом эттирди.

Ўзбек адабиётида форс-тожик сўз санъатининг йирик тадқиқотчиси ва таржимони Шоислом Шомуҳамедов таржимасида Рудакий асарлари яна икки марта нашр этилди. Садриддин Айний: «Устод Рудакий ўз шеърларидан девон тузган дастлабки шоирдир», деб маълумот беради.

Рудакийни рубоий жанрининг ёзма адабиётдаги кашшофи хам дейдилар. Чунки жанрнинг барча талабларига жавоб берадиган илк рубоийлар Рудакий қаламига мансуб.

Ўз нафсини мағлуб этолган марддир,
Ғийбатдан узоқ-узоқ кетолган марддир,
Номард тепиб ўтар йиқилганларни,
Ожиз кишилар қўлин тутолган марддир.

***

Илонни ҳар қанча қилсанг тарбият,
Охир заҳрин сочиб, етказар заҳмат.
Нокас табиати илон кабидир,
Юзин кўрмасликка этгил ҳаракат.

У ўз рубоийларида ишқ мавзусини кенг ва чуқур ёритиб берди. Албатта, шоир рубоийларида фалсафий фикрлар ва замондан шикоят мотивлари ҳам кўзга ташланиб туради. Абу Абдуллоҳ Рудакий ўзи куйлаган ватанпарварлик, маърифатпарварлик, халқлар дўстлиги ғоялари билан барча замонларда башариятга хизмат қилаверади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўрта аср шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий-фалсафий мероси энциклопедияси. Самарқанд. Имом Бухорий халқаро маркази, 2016.
2. Инжулар уммони. Тошкент, «Мерос». 1988.
3. Абу Абдулло Рудакий. Бобо Тоҳир. Сайланма. Тошкент, 1994.
4. Ҳамиджон Ҳомидий. Одамуш-шуаро – Абу Абдуллоҳ Рудакий. «Маърифат» газетаси. 2012.31.03.
5. Маънавият юлдузлари. Абу Абдуллоҳ Рудакий. Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1999.

Мустақимова Қундуз Собировна – Бухоро давлат техника университети Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси катта ўқитувчиси. Телефон: +998 94 002 05 28

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVASIYALAR VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI

Buxoro davlat texnika universiteti nashri
“FAN VA TEXNOLOGIYALAR TARAQQIYOTI”
Ilmiy-texnikaviy jurnal
2026 yil, 2-son. ISSN 1281-8193
Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi.
Manzil: 200117, Buxoro sh., Q.Murtazoev ko‘chasi 15.
Tel: (8-365) 223-92-40, E-mail: fantt_jurnal@umail.uz
http://journal.bstu.uz

БУХАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
Издател: Бухарский государственный технический университет
«РАЗВИТИЕ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
Научно-технический журнал
2026 год, Выпуск 2. ISSN 1281-8193
Отредактирована на компютере редакции.
Адрес: 200117, г. Бухара, ул. К. Муртазаева, 15.
Тел.: (8-365) 223-92-40, E-mail: fantt_jurnal@umail.uz
http://journal.bstu.uz

BUKHARA STATE TECHNICAL UNIVERSITY
Publisher: Bukhara State Technical University
DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
Scientific and Technical Journal
2026, Issue 6, ISSN 1281-8193
Yedited on the yeditorial computer.
Address: 200117, Bukhara, K. Murtazaev Street, 15
Tel.: (8-365) 223-92-40, E-mail: fantt_jurnal@umail.uz
http://journal.bstu.uz